

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕРМІНОЛОГІЧНО-ПОНЯТТЄВИЙ АПАРАТ УРБАНОНІМІКИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія; Соціальні комунікації. Випуск 27.
УДК 811.161.2'373.22(477.87)

Негер О. До питання про термінологічно-поняттєвий апарат урбаноніміки; 9 стор.; кількість бібліографічних джерел – 25; мова українська.

Анотація. У статті проаналізовано погляди мовознавців на поняттєву наповненість терміна урбанонім. Подано власне трактування термінолексми; 10 с.; кількість бібліографічних джерел – 25; мова – українська.

Ключові слова: урбанонім, топонім, годонім, агоронім.

Незважаючи на велику кількість праць, присвячених аналізу урбанонімів, досі залишаються нез'ясованими багато теоретичних питань їхнього функціонування.

Перш за все привертає увагу відсутність єдиного трактування мовознавцями урбанонімів. Вперше означення *урбаноніма* (або *урбоніма*) спробувала дати Н.Подольська: «...вид топоніма. Власна назва будь-якого внутрішнього міського топографічного об'єкта, в тому числі *агоронім*, *годонім*, *назва окремої будівлі*, *хоронім міський*». Ще раніше В.Німчук запропонував для позначення внутрішніх міських об'єктів *назви вулиць*, *назви площ*, *назви парків*, *назви набережних*, *назви міських районів*, *масивів*, *кварталів*, *передмість* [13, 31], тобто він не включає до міського простору назви будівель та їх частин. Т.Беценко зазначає, що *урбанонім* – це «вид топоніма; власне найменування будь-якого внутрішнього міського топографічного об'єкта» [2].

Найширше ж розуміння урбанонімії знаходимо у білоруської дослідниці А.Мезенко, яка включає до урбанонімного простору *годоніми* (назви лінійних об'єктів), *агороніми* (назви міських площ, ринків), *міські хороніми* (назви частин території міста), *еклезіоніми* (назви культових споруд та інших місць здійснення обряду), *ойкодомоніми* (назви архітектурних споруд), *урбаногідроніми* (назви штучних об'єктів водопостачання) [11, 15]. Так само широко трактує урбаноніми й російський мовознавець Антон Широков, що визначає урбанонім як назву особливим чином організованого простору. Дослідник виділяє близько сорока чотирьох географічних термінів, що номінуються різними підвидами урбанонімів і, як правило, рідко піддаються аналізу під час дослідження урбанонімії, оскільки основна увага зосереджена в основному на годонімах і агоронімах [21]. На новий підвид урбанонімів – *назви житлових комплексів* – звернув увагу російський дослідник Р.Разумов [15]. Крім того, до урбанонімів можна включати назви автобусних зупинок. З часом поняття урбанонімів може все більше розширюватись у зв'язку з розростанням населених пунктів та розвитком їх інфраструктури.

На думку дослідників, назви внутрішніх міських об'єктів характеризуються спільністю виконуваних ними функцій та їх специфічних ознак

[11; 16; 23]. Але чи так їхня природа відрізняється від походження і функціонування, наприклад, вулиць селища міського типу або ж навіть села? Невже з наданням селищу міського статусу його лінійні об'єкти раптом так зміняться, що будуть гідні називатися урбанонімами? Адже зміна статусу населеного пункту автоматично переносить їх до останніх, хоча ні за виглядом, ні за функцією вулиці не змінилися. Так, відповідно до розуміння урбанонімів як назв тільки міських об'єктів, до 2003 року, поки Перечин вважався селищем міського типу, при аналізі закарпатоукраїнського урбанонімікону його не потрібно було брати до уваги. Після 2003 р. населений пункт став містом. Нині у Перечині нараховується 48 вулиць, у той час як, наприклад, у селищі Великий Бичків (Рахівський район) 83 вулиці. Очевидно, доцільно брати до уваги назви вулиць будь-якого населеного пункту, незалежно від його розміру і статусу.

У мовознавстві спостерігаються поодинокі спроби трактування урбанонімів не тільки як міських об'єктів. Так, О.Крижанівська однією з перших зауважила, що дослідники урбанонімії зосереджуються тільки на великих містах, ігноруючи при цьому селища і села [10, 114]. Значно раніше, у кінці 60-х рр., об'єднав вулиці міст і сіл як об'єкт вивчення російський дослідник В. Дамбе [7].

Звичайно, територіальне структурування міста відрізняється більшою різноманітністю порівняно із селом. Так, тут можна зустріти назви мікрорайонів, кварталів, житлових масивів тощо паралельно з назвами на кшталт *Циганський Кут* (позначення рогу вул. *Підгірної* та *Другетів* в Ужгороді), що типологічно аналогічні назвам кутків села. Дослідники, аналізуючи міський простір, чомусь оминають подібні назви, які, хоч і рідко, але зустрічаються, будучи залишками колишнього поділу сільського простору. Проте це розмаїття ще не може бути підставою для поділу на сільську і міську топонімію. Такі назви, як назви кутків села, не вписуються в традиційний набір урбанонімів, хоча, як і найменування мікрорайонів, народжуються стихійно, функціонують переважно тільки в усному варіанті, семантично мотивовані, крім того, характеризуються високим ступенем залежності від екстралінгвальних факторів. Дослідниця Т. Гаврилова зауважує, що «назви сільських кутків

як неофіційні назви менше підвладні трансформації під впливом соціальних факторів... Що ж до мікрорайонів міст, то там ці явища звичні» [5, 100]. На її думку, назви мікрорайонів, крім того, мають здатність виконувати меморіальну функцію на протигагу найменуванням сільських кутків [там само]. Проте меморіальні назви мікрорайонів виникають не як наслідок акту волевиявлення урядовців, які хочуть увіковічити певну особу, а як вторинне найменування, мотиватором якого є назва вулиці, що прославляє ту чи іншу особистість, площі з аналогічною функцією, будівлі тощо. Тобто функція таких назв – не меморіальна, а орієнтаційна, що вказує на наявність об'єктів з ідеологічними назвами на території мікрорайону. Назви сільських кутків також здебільшого співвідносяться з реаліями навколишнього простору. Тому псевдомеморіальність найменувань мікрорайонів не може служити ознакою розрізнення їх і назв кутків села. А опосередкованість таких назв також не може бути їх відмінною ознакою, оскільки серед них зустрічається чимало безпосередніх назв (пор. *Новий район* в Ужгороді). Крім того, назви мікрорайонів також народжуються як атрибут усного мовлення.

Серед українських дослідників існують спроби об'єднати деякі сільські і міські об'єкти в одну групу. Так, наприклад, Т. Гаврилова пропонує розглядати назви сільських кутків і міських мікрорайонів як типологічно подібні явища [там само]. Відносити і найменування сільських кутків, і міських мікрорайонів до мікротопонімів пропонує Ю. Карпенко [9, 16]. Спільність сільських і міських топонімів та можливість їх об'єднання в межах урбанонімії підмітили західнослов'янські мовознавці. За визначенням П. Жіго, «урбанонімія є сукупністю тих власних назв, що позначають об'єкти міської і сільської топонімії, які з усіх топонімів найбільше відображають суспільні відносини та політичну ситуацію в суспільстві і реагують на неї» [25, 20]. Проте якщо обмежити урбанонімію тільки тими назвами-топонімами, які найдинамічніше реагують на екстралінгвальні фактори, постає питання, як бути з неофіційними назвами вулиць, які часто є відображенням давніх найменувань цих об'єктів, з міськими хоронімами, а відтак і назвами сільських кутків. Адже всі ці найменування значно повільніше реагують на суспільні зміни, ніж, наприклад, годоніми (в їх офіційному варіанті). Крім того, існує спроба об'єднати в одну групу назви об'єктів, які знаходяться на території населеного пункту та прилеглих до нього урочищ. Так, Е. Мірер вказує на залежність системи назв урочищ, вулиць і кварталів Нового Орлеана від екстралінгвальних факторів [12, 105]. Тобто мовознавці помічають взаємозв'язок між так званими штучними та природними топонімами, що відносяться до населеного пункту та його околиць.

Для того, щоб виокремити ті найменування, які будуть відноситися до урбанонімів, ми пропонуємо під останніми розуміти топоніми, що позначають об'єкти, для яких характерні наступні ознаки: 1) антропогенність – усі ці об'єкти мають бути

створені або оброблені людиною; 2) належність до території або окраїн населеного пункту (єдність локальної топонімної системи забезпечується екстралінгвальною заданістю меж – це територіальна і господарська спільність, яка склалася історично [6, 7]; 3) позначення певного відрізка території; 4) потреба в мовнознаковій репрезентації при використанні людиною.

Беручи до уваги, що в основу дефініції антропогенності покладена теза про те, що це – назви людей, гідронімів – назви водних об'єктів, оронімів – назви гір тощо, при визначенні урбанонімів ми за основу брали характер іменованих об'єктів. Тобто сюди ми відносимо назви вулиць, провулків, площ, мікрорайонів міст, кутків сіл, кладовищ, парків, ринків, мостів.

Проблематичним є також питання належності урбанонімів до мікро- чи власне топонімії. Передусім слід сказати, що мовознавці досі не можуть дійти згоди стосовно поділу топонімії на зазначені вище класи. В основному виділяють такі риси найменувань мікрооб'єктів: порівняно нетривалий термін існування, сильна залежність від характеру об'єкта, здатність служити орієнтиром, крайня обмеженість території, на якій відомі мікротопоніми та невеликий розмір позначуваних об'єктів. На підставі перерахованих ознак російська дослідниця З. Суганова відносить назви вулиць до мікротопонімії [19]. Проте це неповний перелік визначальних рис мікротопонімів. На думку Н. Фролова, мікротопоніми можна вважати таким же підкласом топонімії, як і гідронімію або оронімію [20, 26]. Однак і серед гідронімів, і серед оронімів трапляються назви на позначення зовсім невеликих об'єктів (пагорбів, струмків), які за всіма ознаками можна віднести до так званих мікротопонімів. Тобто поділ топонімії на мікро-, макро- та власне топоніми є класифікацією зовсім іншого порядку, ніж виділення оронімії, гідронімії, дромонімії тощо. Зрештою у кінці розвідки «Статус мікротопонімії в системі топонімії» Н. Фролов таки доходить висновку, що традиційне членування географічних назв на топоніми й мікротопоніми варто визнати суперечливим і пропонує для позначення урочищ, господарських угідь тощо використовувати термін *діалектонім* (місцевий географічний онім) [там само, с. 31]. На нашу думку, це не вирішує проблеми, адже поза межами семантичного наповнення цього терміна залишаються офіційні назви вулиць, площ, мікрорайонів.

Західнослов'янські мовознавці практикують поділ топонімів на ойконіми та анойконіми [24], також виділяють *jmena trat'ova, nazwy gruntowe* [9, 15] – назви земельних ділянок. Їх погляди поділяють і деякі українські дослідники [3; 8], розуміючи під ойконімами назви заселених об'єктів, під анойконімами – незаселених і кваліфікуючи останні як синоніми мікротопонімів. Проте і ця термінологія не є досконалою – незрозуміло, заселеними чи незаселеними вважати кладовища, парки, сквери.

Годоніми, які становлять основу національного урбанонімікону, досі в мовознавстві трактуються і як мікротопоніми [17; 22; 19], і як власне то-

поніми [4]. Дослідник І.Абдуллаєв, вивчаючи назви кварталів лакських аулів, зауважує, що назви кварталів займають проміжний статус між ойконімією та мікротопонімією [1, 84]. Однією з необхідних ознак мікротопонімів є позначення невеликих за розміром об'єктів. О. Сізова зазначає: «Урбанонім, входячи в систему назв внутрішніх міських об'єктів, функціонує як індивідуальна назва штучно створеного об'єкта, як правило, невеликого за розмірами і відомого обмеженому колу осіб» [18]. При цьому постає питання – якої довжини має бути вулиця, щоб її назва могла бути віднесена до мікротопоніма? Зустрічаються провулки на кілька метрів та вулиці, що своєю довжиною сягають багатьох кілометрів. При цьому назви обох об'єктів однозначно відносяться до однієї групи. Належність будь-якого об'єкта до мікротопонімії дуже відносна. Адже і найменування містечка з 30 тис. мешканців, і кількомільйонного за населенням мегаполісу зараховують до ойконімів. Очевидно, за основу береться таки не розмір, а призначення і природа об'єктів. У першому випадку йдеться про лінійний об'єкт, у другому – про населений пункт. Тому застосування самого терміна *мікротопонім* для позначення малого об'єкта, мабуть, виглядає не дуже коректно, позаяк визначальним при класифікації найменувань має бути не величина позначуваних ними реалій.

На нашу думку, урбанонімія включає в себе як мікротопонімні найменування, так і так звані власне топоніми. Як зазначає Н.Подольська, «топоніми відповідно до характеру об'єктів, які вони називають, можуть бути поділені на дві групи: а) назви природних утворень; б) назви об'єктів, створених людиною. В обох групах є макро- і мікрооб'єкти...» [14, 42]. Так, наприклад, в оронімії зустрічаються назви на позначення гірських хребтів, які можна віднести навіть до макротопонімів, назви невеликих скель, відомі лише невеликому відсотку населення, що можуть бути віднесені до мікротопонімії, у гідронімії – найменування величезних річок, морів та малих струмків тощо. Крім того, в кожній групі географічних об'єктів зустрічаються і такі, які можна віднести до так званих власне топонімів. Так само й урбанонімія є поєднанням як мікротопонімів, так і власне топонімів.

Таким чином, до урбанонімів ми відносимо топоніми, що позначають об'єкти, для яких характерні антропогенність, належність до території або окраїн населеного пункту, позначення певного відрізка території, потреба в мовнознаковій репрезентації при використанні людиною. До цієї групи онімів відносяться такі, що за традиційною класифікацією трактуються як мікротопоніми, та так звані власне топоніми.

Література

1. Абдуллаєв И. Названия кварталов лакских аулов / И. Абдуллаєв // Ономастика Кавказа. – Орджоникидзе, 1980. – С. 84–88.
2. Беценко Т. Етюди з топонімії Сумщини / Т. Беценко. – Суми : Собор, 2001. – 72 с.
3. Бучко Д. Анойконімі сїл давнього Любачівського повіту / Д. Бучко // *Microtoponimia na pograniczach językowo-kulturowych* / Red. M.Łesiów, M.Olejnik. – Lublin : Wydawnictwo uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, 2005. – S. 17–23.
4. Горбаневский М. Русская городская топонимия : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / М. Горбаневский. – М., 1996. – 16 с.
5. Гаврилова Т. Назви частин населених пунктів у топонімічній системі (на матеріалі говірок Черкащини) / Т. Гаврилова // Наукові записки. Серія : Філологічні науки / Кіровоград. держ. пед. ун-т. – Кіровоград, 2001. – Вип. 37. – С. 97–100.
6. Горланова И. Топонимия города Костромы (структура, семантика и функционирование в синхронно-диахронном аспекте) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / И. Горланова. – Ярославль, 2006. – 20 с.
7. Дамбе В. Несколько слов о делении топонимии / В. Дамбе // *Микротопонимия*. – М. : Изд-во МГУ, 1967. – С. 150–151.
8. Карпенко Ю. О синхронической топонимике / Ю. Карпенко // *Принципы топонимики* / Под ред. В.А.Никонова и О.Н.Трубачева. – М. : Наука, 1964. – С. 45–86.
9. Карпенко Ю. Свойства и источники микротопонимии / Ю. Карпенко // *Микротопонимия* / Под ред. О.С. Ахмановой. – М. : Изд-во МГУ, 1967. – С. 15–22.
10. Крижанівська О. Назви вулиць і частин села Цибулевого знам'янського району Кіровоградської області / О. Крижанівська // Наукові записки. Серія : Мовознавство / Терноп. держ. пед. ун-т – Тернопіль, 2003. – Ч.1. – С. 114–116.
11. Мезенко А. Урбанонимия Белоруссии : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык»; 10.02.02 «Языки народов СССР» / А. Мезенко. – Минск, 1991. – 35 с.
12. Мирер Е. Названия улиц и кварталов Нового Орлеана / Е. Мирер // *Микротопонимия*. – М. : Изд-во МГУ, 1967. – С. 105–112.
13. Німчук В.В. Українська ономастична термінологія / В.В. Німчук // Повідомлення української ономастичної комісії. – К. : Наукова думка, 1966. – Вип.1. – С. 24–43.
14. Подольская Н.В. Микротопонимы в древнерусских памятниках письменности / Н.В. Подольская // *Микротопонимия* / Под ред. О.С. Ахмановой. – М. : Изд-во МГУ, 1967. – С. 39–53.
15. Разумов Р. Названия жилых комплексов – новая разновидность урбанонимов / Р. Разумов //

- Ономастика Поволжья : Матер. X междунар. конф. – Уфа, 12-14 сент. 2006 г. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2006. – С. 160–163.
16. Разумов Р. Система урбанонимов русского провинциального города конца XVIII–XX веков (на примере Костромы, Рыбинска и Ярославля) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Р. Разумов. – Ярославль, 2003. – 19 с.
 17. Семчук Н.В. Мікротопонімія міста Брянка Луганської області / Н.В. Семчук, Ю.В. Абрамян // Регіональна ономастика : Мат. II регіон. наук.-практ. конф. з ономастики. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – С. 67–70.
 18. Сизова Е.А. Лингвокультурологический анализ урбанонимов: на материале английского, русского и французского языков : [Электронный ресурс] / Е.А. Сизова. – Пятигорск, 2004 // <http://www.twirpx.com/file/573448/>
 19. Суганова З. Географические названия Москвы в форме родительного падежа существительного / З. Суганова // Микропонимия / Под ред. О.С.Ахмановой. – М. : Изд-во МГУ, 1967. – С. 85–90.
 20. Фролов Н. Статус микропонимии в системе топонимии / Н. Фролов // Вопросы ономастики : Межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск, 1982. – С. 22–31.
 21. Широков А. Русская урбанонимия в диахроническом освещении: апеллятивно-онимические комплексы : [Электронный ресурс] / А. Широков. – Волгоград, 2002 // <http://www.dissercat.com/content/russkaya-urbanonimiya-v-diakhronicheskom-osveshchenii-apellyativno-onimicheskie-kompleksy>.
 22. Якимчук Л. Мікротопонімі селища Михайлівна Первомайського району Луганської області / Л. Якимчук // Регіональна ономастика : Матер. II регіон. наук.-практ. конф. з ономастики. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – С. 76–78.
 23. Mrozek R. Urbanonimia w subsystemie toponimicznym / R. Mrozek // Urbanonyma v kontexte historie a súčasnosti : Mater. z onomast. kolokvia (Banska Bystrica 3–5 septembra 1996). – Bratislava ; Banska Bystrica, 1996. – S. 13–20.
 24. Stojanova L. Sofijske urbanonima – dejiny a súčasnosť / L. Stojanova // Там само. – S. 263–267.
 25. Žigo P. Vzt'ah apelativum – urbanonimicky objekt – urbanonymum a kategoria času / P. Žigo // там само. – S. 20–29.

Оксана Негер

К ВОПРОСУ О ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКО-ПОНЯТИЙНОМ АППАРАТЕ УРБАНОНИМИКИ

Аннотация. В исследовании проанализированы взгляды лингвистов на понятийное наполнение термина урбаноним. Представлено собственное понимание терминологемы.

Ключевые слова: урбаноним, топоним, годоним, агороним.

Oksana Neher

SOMETHING ABOUT TERMINOLOGY OF URBANONYMICS

Resume: The article is dedicated to the research of points of view of linguists on urbanonyms. The own understanding of term is given.

Key words: urbanonym, toponym, godonym, agoronym.

Негер Оксана Богданівна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри української мови УжНУ.